

ЧОВЕКЪТ ВЪВ ВЪЛШЕБНАТА ПРИКАЗКА („ТРИМАТА БРАТЯ И ЗЛАТНАТА ЯБЪЛКА“, ПРЕРАЗКАЗАНА ОТ АНГЕЛ КАРАЛИЙЧЕВ)

Ивелина Ангелова

Средно училище „Йордан Йовков“ – Сливен

Резюме. Настоящата статия представя урок, чрез който се търси, обяснява и визуализира светът на вълшебната приказка. Изяснява се представата за нейния генезис, дълбоко обвързан с мита. Затвърждават се знанията на учениците за особеностите на жанра вълшебна приказка. Определят се проблемите и конфликтите в приказката „Тримата братя и златната ябълка“, специфични за фолклорния модел на света, и се съпоставят с личния опит на всеки човек. Осмисля се персонажната система в приказката чрез поведението на героите. Изгражда се пространствена представа за света във вълшебната приказка и начинът, по който тече времето в нея, защото нещо се е случило някъде и някога.

Ключови думи: вълшебна приказка; инициация; Владимир Проп; персонажна система; пространство; време

Като учител по литература, си поставих нелеката задача да насоча вниманието на учениците към един паралелен свят – този на приказките, защото в една от книгите си М. Алгафари пише:

„...Приказките учат как се постига щастието. Дълг е на човека да бъде щастлив, но не всеки осъзнава, че носи у себе си силната воля да го постигне. Приказките припомнят на човека, че силата на духа е нашата вълшебна пръчка. Приказките ни учат, че нещастieto ще ни преследва, докато бягаме пред него и не се осмеляваме да се обърнем и да го посрещнем...“ (Algafari 2010, 11).

С помощта на новите електронни ресурси, които предлага платформата MozaBook, вълшебството стана по-реално, ябълката – по-златна, ламята – по-страшна, а героят – по-смел.

Възпитателните цели на урока са „стъпили“ върху изграждането на нравствени качества у учениците, свързани с любовта към семейството и рода, с формиране на чувство за справедливост при решаване на житейски проблем.

Развиващите цели са обединени около основните проблеми на човешкото общество, свързани с придобиване на умения за съпоставяне на специфичния

фолклорен модел за света с личния опит, както и с осмисляне на собствена позиция и отстояване на лична теза.

Вълшебните приказки са най-вълнуващи, защото омагьосват читателя с чудните си светове, населени с магични същества, пренасят го в долни земи, за да го изправят срещу непреодолими препятствия, а след това го издигат на орлови крила в обратния път към дома.

„Тримата братя и златната ябълка“ е една от най-интересните български фолклорни приказки. В нея героят получава задача и благодарение на своите качества успява да победи злото и да се завърне у дома като победител, възмъжал и готов да създаде семейство.

Нима не се случва така и в действителност?

За да помогна на децата по-лесно да навлязат в тъканта на проблема „човекът във вълшебната приказка“, започнах урока с припомняне на епизодите в приказката „Тримата братя и златната ябълка“:

- Начална ситуация на дисхармония;
- В търсене на изход;
- Най-хубавата девойка;
- На долната земя;
- На път към къщи;
- Отново у дома.

Така чрез героите, лъжегероите, помощниците, вредителите, пътуването и препятствията всеки от учениците да намери образа на човека във вълшебната приказка, за да утвърди властта на доброто, истината и справедливостта.

Вълшебната приказка има стар произход и е тясно свързана с мита, но в същото време, коренно се различава от него.

За да докажа това, приканих петокласниците да сравним основните черти на МИТА и ВЪЛШЕБНАТА ПРИКАЗКА чрез таблица.

МИТ	ВЪЛШЕБНА ПРИКАЗКА
Общността, в която битува митът, възприема разказваното в него като абсолютна истина .	Общността, в която се разпространява приказката, възприема разказаното като измислица .
Митът е част от празничните ритуали на общността.	Приказката е част от всекидневието на общността.
Митическите герои са богове .	Във вълшебната приказка героите са хора .
Времето и пространството в мита са доисторически – събитията се случват преди Сътворението .	Във вълшебната приказка времето и пространството са неопределени .

(Bozhinov, Buneva 2016, 43)

С тази задача припомних и затвърдих изученото за мита и вълшебната приказка.

Иваничка Георгиева пише: „...Съвременните изследвания дават основание митът да бъде определен като фантастично, неосъзнато художествено повествование, създадено от въображението, в чиято истинност те вярват, и което обяснява по своеобразен начин реални явления и процеси в природата и обществото“ (Georgieva 2018, 15).

Написаното от нея доказва, че интересът към мита продължава да е актуален и днес.

Проблемът за човека във вълшебната приказка намира своето отражение в противопоставянето на доброто и злото, красивото и грозното, своето и чуждото. Опозициите съществуват както в митовите и приказките, така и в нашия свят. Свързват се с отделянето на човека от дома му и с преодоляването на житейски трудности и изпитания (инициация) – ритуал, който съществува и днес. Това е моментът, в който момчетата, преминавайки през различни изпитания, порастват и стават мъже.

Във вълшебните приказки героите боравят с предмети, които имат магически свойства. Подготвяйки урока, поставих на учениците задачата да открият символите, които присъстват в приказката, и да намерят информация за тях (**фигура1**).

Вълшебната приказка е устен текст, разказващ за поредица от действия и събития, в които героите преодоляват **изпитания**, за да утвърдят властта на **доброто, истината и справедливостта**.

Във вълшебните приказки хората боравят с предмети, които имат магически свойства.

Кои необикновени предмети използват героите във вълшебната приказка и каква е символиката им?

.....
.....
.....
.....

Необикновени са и героите – силни, смели, упорити и изобретателни, те въдворяват ред в хаоса и подреждат света според разбиранията на общността, към която принадлежат.

Фигура 1

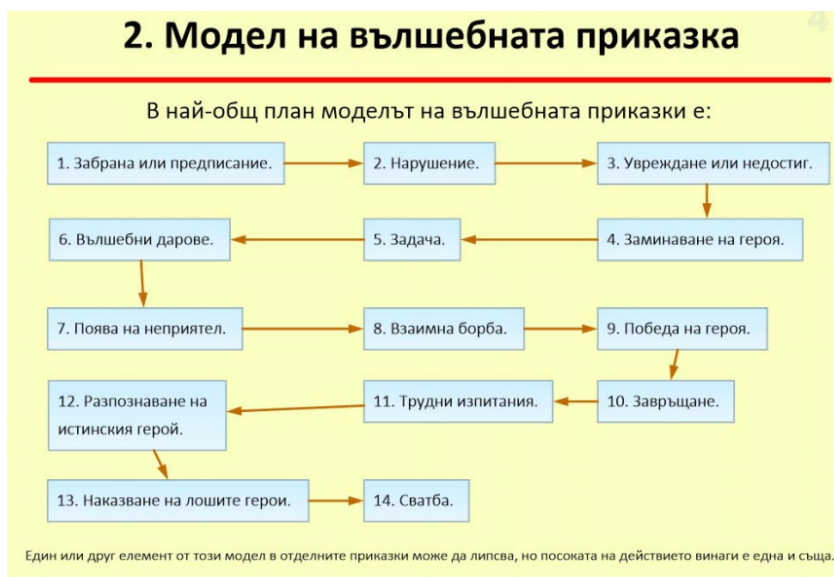
Изследването на децата беше интересно и разнообразно, отговорите – изчерпателни. В голямата си част те откриха символиката на:

- златото – най-висше благо, слънцето;
- ябълката – младостта, красотата, бракът;
- числото три – тримата братя, триделната структура на пространството, трите изпитания, през които преминава най-малкият брат (победата над ламята и сдобиването с чудотворен пръстен);
- черният и белият цвят (черният овен отвежда героя по-дълбоко в земята и символизира силите на мрака, а белият отъждествява доброто);
- орелът – „божествена птица“.

Д. Петканова пише: „...в българското народно вярване орелът се ползва с високо уважение. Той можел да възлиза в горния свят и да слиза в долния. Той се биел с облаците...“ (Petkanova 2000, 96).

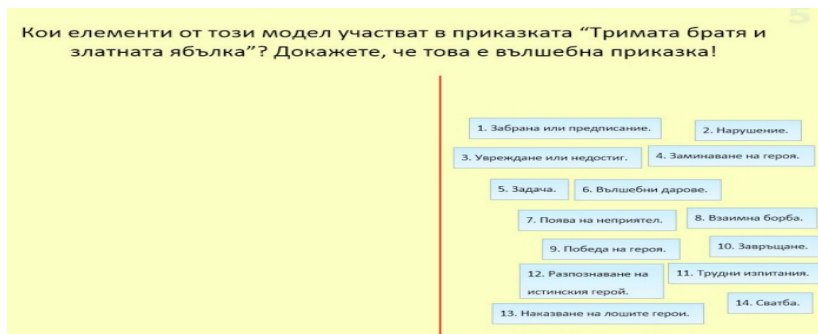
Необикновени във вълшебните приказки са и героите – силни, смели, изобретателни, подреждайки света според разбиранията на общността, към която принадлежат.

Много важен момент от урока беше да припомним на учениците модела на вълшебната приказка и да ги накарам да открият кои елементи от този модел участват в приказката „Тримата братя и златната ябълка“, за да докажат, че тя е вълшебна.

Фигура 2

Върху интерактивната дъска учениците трябваше да изберат и отделият в прозрачното поле кои елементи от този модел участват в приказката „Тримата братя и златната ябълка“, за да докажат, че тя е вълшебна.

Фигура 3

Следващият акцент беше да насоча вниманието на децата към персонажната система във вълшебната приказка, като им дам възможност да открият основните характеристики на всеки: герой, лъжегерой (фалшив претендент), помощник, вредител.

ГЕРОЯТ

В приказката „Тримата братя и златната ябълка“ главен герой е най-малкият брат.

Според А. Димитрова „...той е изначално изграден като характер и не се променя, не се развива. Представен е чрез постъпки и действия. Не са разкрити неговите чувства и размисли. Липсва и портретно описание. Качествата на героя се разкриват чрез поведението му, чрез реакциите му“ (Dimitrova 1998, 5) **Вълшебни народни приказки „Тримата братя и златната ябълка“**).

Фигура 4

Поставих на учениците задача да изразят собствената си оценка за качествата и характера на героя под формата на дискусия, като ги накарах да се замислят дали биха искали да имат такъв приятел.

ЛЪЖЕГЕРОИ

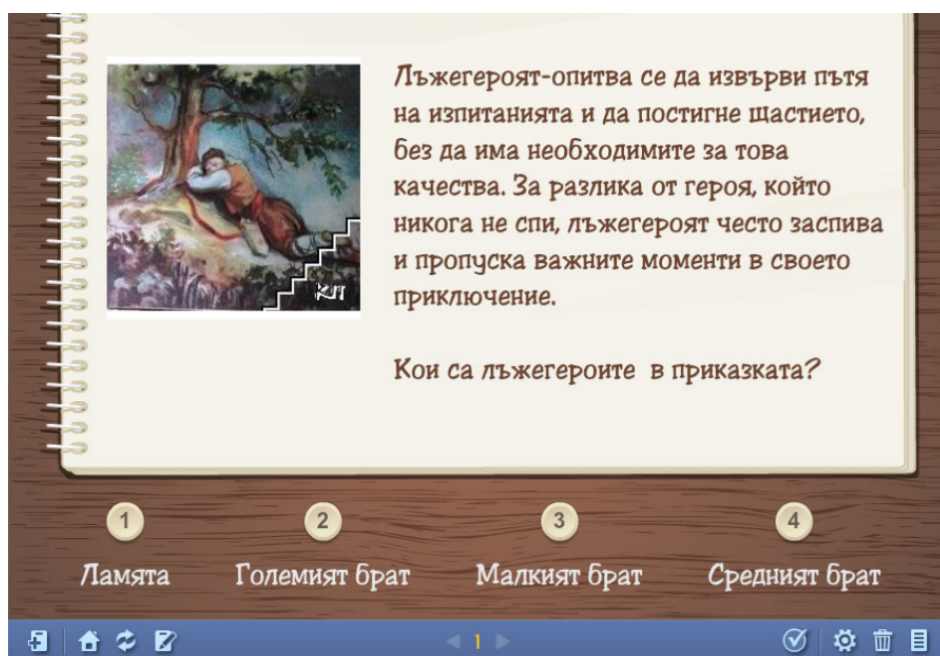
За да насоча вниманието на децата върху положителните качества на героя, реших да ги съпоставя с тези на лъжегероите в приказката.

Според Владимир Проп: „*Фалишивият герой предявява необосновани претенции (определението е **необосновани искания**.) Ако героят се завръща у дома, претенциите са на неговите братя*“ (Проп 2001, 71).

Лъжегероят („*фалишив претендент*“) – опитва се да извърви пътя на изпитанията и да постигне щастието, без да има необходимите за това качества. За разлика от героя, който никога не спи, лъжегероят често заспива и пропуска важните моменти в своето приключение.

Поставих на петокласниците задачата да посочат кои са лъжегероите, чрез подготвените електронни ресурси (фигура 5).

Всички рязко се разграничиха и не разпознаха себе си във „*фалишивите претенденти*“.

Лъжегероят-опитва се да извърви пътя на изпитанията и да постигне щастието, без да има необходимите за това качества. За разлика от героя, който никога не спи, лъжегероят често заспива и пропуска важните моменти в своето приключение.

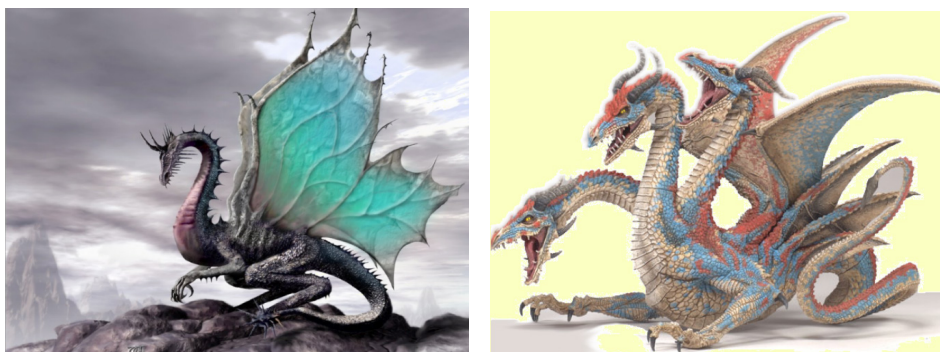
Кои са лъжегероите в приказката?

1 Ламята 2 Големият брат 3 Малкият брат 4 Средният брат

Фигура 5

ВРЕДИТЕЛЯТ („антагонист“)

За да обясня на учениците каква е ролята на вредителя, цитирах думите на Владимир Проп: *„Антагонистът причинява на един от членовете на семейството вреда или ущърб (определението е вредителство)“*. Тази функция е особено важна, тъй като тя дава и движението в приказката...“ (Проп 2001, 41). Вредителят е основен участник в сюжетното действие, с когото героят се бори до възтържествуването на доброто. Антагонистът прави всичко възможно, за да спре героя по пътя към победата. Вредителят е жесток, алчен, свиреп и отмъстителен човек или чудовище, което унищожава всичко по пътя си.

Фигура 6

Разделени на четири групи, учениците имаха за задача да характеризират вредителите в „Тримата братя и златната ябълка“.

- Как изглеждат и колко са на брой?
- Приличат ли си по нещо?
- Къде живеят?
- Как нарушават реда в света на хората?

Така, чрез присъствието на вредителите в приказката, онагледихме фолклорната представа на хората за пространство и време.

ПРОСТРАНСТВОТО във вълшебната приказка е неопределено. Героят пътува – слиза в кладенеца, попада в долната земя, връща се у дома.

Представата за пространство във вълшебната приказка се формира чрез образа на Световното дърво и опозицията горе – долу.

Фигура 7

С помощта на знанията за Световното дърво, придобити в предишните часове, децата трябваше да обозначат световите и опозициите в приказката (фигура 7).

В търсене и изследване на „човека във вълшебната приказка“ възникнаха и въпросите:

– Как героят в приказката „Тримата братя и златната ябълка“ преодолява ПРОСТРАНСТВОТО?;

– В кои светове пътува и с какви изпитания се справя?;

– Каква е символиката на КЛАДЕНЕЦА и СТЬЛБАТА, водеща надолу?

Получих много и разнообразни отговори, които доказаха, че учениците познават приказката и с лекота влизат в тъканта на текста, като откриват себе си в образа на ГЕРОЯ.

Следвайки „формулата“ на вълшебната приказка според Владимир Проп, най-малкият брат трябва да напусне дома и да поеме на път, за да изпълни задачата си. Така се озовава в долната земя, където му предстоят нови изпитания. Отново по групи и след обсъждане, децата трябваше да запишат на електронната дъска най-точните отговори на въпросите от **фигура 8**.

5.Човекът и долната земя

12

Разкажете за приключенията на малкия брат на долната земя.

А) Кой са обитателите на долната земя и от какво се страхуват те?

Б) Как се справя героят с новите изпитания? Какви качества проявява той?

В) Как стига момъкът от горната земя до долната? Кой са помощниците в придвижването му?

А обратно?

Фигура 8

Приключенията на персонажите са необикновени, случките – вълнуващи, световите – вълшебни, а помощниците винаги се появяват навреме.

Най-малкият брат прекосява пространствата по вертикала. Когато се намира в безводното царство, той иска от орлите да го изведат на горната земя.

Поставих задача на децата да напишат синоними на словосъчетанието „горна земя“ (фигура 9).

13
Най-малкият брат прекосява пространствата по вертикала. Когато се намира в безводното царство, той иска от орлите да го изведат на "горната земя"

Влага ли емоционален смисъл в понятието "горна земя" момъкът?

Напишете синоними на словосъчетанието "горна земя", които изразяват чувствата на най- малкия син!

.....
.....
.....

Фигура 9

ВРЕМЕТО в приказката е неопределено, защото не става ясно кога точно се случват събитията. Разбираме само, че действието се развива в период от три години, когато всеки един от братята отива да пази златната ябълка.

Въвеждащото изречение „Живял във време оно един старец...“ и словосъчетанието „всяка година“ поставят въпросите:

– Колко време прекарва най-малкият брат в царството на ламята и в безводното царство?

– Как бихме тълкували факта, че след всичко преживяно на долната земя момъкът се връща в света на хората и намира братята си, които още се карат за красивото момиче?

– Възможно ли е времето на долната земя да тече по-бързо, отколкото на горната земя?

– Съюзник ли е то на приказния герой, забавяйки хода си, за да му даде възможност да извърши геройствата си?

– Героят ли спира времето?

В края на часа, за да провокирам въображението на учениците и да развия уменията им да създават собствен текст, поставих за домашна работа да напишат кратко съчинение, съдържащо отговор на въпросите по избор:

– Кога ми се иска да спре времето?

– Какви качества трябва да притежавам, за да победя времето?

Изграждайки този урок, си поставих задача петокласниците да разберат значението на понятието „вълшебна приказка“, за да разпознават нейните жанрови характеристики, проявени в приказката „Тримата братя и златната ябълка“. Задълбочено да осмислят някои основни нравствени норми, свързани с дълга към семейството, добротворството и воюването за осъществяването на собствените мечти.

Във вълшебните приказки център е борбата на човека със злите сили. Добрият герой преодолява необичайни препятствия, към които никой друг не се осмелява да пристъпи, а на финала винаги побеждава. За да бъде признат за достигнал зрелостта, младежът трябва да премине успешно през множество изпитания. Точно в необикновените приключения и в общуването на главния герой с митични същества се разкриват качествата на неговия характер, които до този момент са били скрити. Победата води до промяна на отношението към героя, той печели всеобщото уважение и се жени за най-желаното момиче.

В този час по литература се опитах да убедя петокласниците, че когато човек притежава смелост, съобразителност, упоритост и изобретателност, може да се справи с всяка задача, да преодолее всяко препятствие, за да въдвори ред в своя свят и пълноценно да изживее своята приказка като възрастен човек.

ЛИТЕРАТУРА

Алгафари, М., (2010). *Приказки за пораснали деца – Приказка за приказките*. София: „Джуниър партнърс“ ЕООД.

- Божинов, В., Бунева, М., 2016. *Литература за пети клас*. София: РИВА АД.
- Георгиева, И., 2018. *Българска народна митология*. София: Проф. Марин Дринов.
- Петканова, Д., 2000. *Средновековна литературна символика*. София: Време.
- Димитрова, А., 1998. *Вълшебни народни приказки. „Тримата братя и златната ябълка“* РИКИ Кандидат-гимназист, бр. 34, стр. 5.
- Проп, Вл., 2001. *Морфология на приказката*. София: Захарий Стоянов.

REFERENCES

- Algafari, M., (2010). Prikazki za porasnali detsa – Prikazka za prikazkite. Sofiya: „Dzhuniar partners“ EOOD.
- Bozhinov, V., M. Buneva, 2016. *Literatura za peti klas*. Sofia: RIVA AD.
- Georgieva, I., 2018. *Balgarska narodna mitologiya*. Sofia: Prof. Marin Drinov.
- Petkanova, D., 2000. *Srednovekovna literaturna simvolika*. Sofia: Vreme.
- Dimitrova, A., 1998. *Valshebni narodni prikazki. „Trimata bratya i zlatnata yabalka“*. RIKI Kandidat-gimnazist, br. 34, str. 5.
- Prop, Vl., 2001. *Morfologiya na prikazkata*. Sofia: Zahariy Stoyanov.

THE MAN IN THE FAIRY TALE: “THE THREE BROTHERS AND THE GOLDEN APPLE” (RETOLD BY ANGEL KARALIYCHEV)

Abstract. This article presents a lesson that seeks, explains and visualizes the world of fairy tales. The idea of its genesis, deeply connected with the myth, is clarified. The students' knowledge of the peculiarities of the fairy tale genre is strengthened. The problems and conflicts in the fairy tale “The Three Brothers and the Golden Apple”, specific to the folklore model of the world, are identified and compared with the personal experience of each person. The character system in the fairy tale is made meaningful through the behavior of the characters. A spatial idea of the world in the fairy tale and the way time flows in it is built, because something has happened somewhere and once.

Keywords: fairy tale; initiation; Vladimir Prop; character system; space; time

✉ **Mrs. Ivelina Angelova**
Yordan Yovkov High School, Sliven
Sliven, Bulgaria
E-mail: angelasvetlin@abv.bg